
Тема 2

ЗАРОДЖЕННЯ Й РОЗВИТОК УКРАЇНСЬКОГО РОДИННОГО ВИХОВАННЯ

2.1. Сім'я і родинне виховання в Україні з найдавніших часів до XIX ст.

Серед усіх геніальних винаходів людства одне з провідних місць посідає сім'я, родина — група людей, що складається з чоловіка, жінки, дітей та інших близьких родичів, які живуть разом.

Коріння історії української родини сягає в сиву давнину. Адже сім'я з її побутом, тобто загальним укладом життя, сукупністю виховних звичаїв і традицій, складалася упродовж багатьох століть і зміцнювалася в ході перебігу історичного розвитку людства. Перші сліди перебування людини на землях сучасної України історики датують давнім періодом кам'яної доби — раннім палеолітом (приблизно 200 000 років до н. е.).

За палеоліту основою суспільного устрою був *матріархат* (від лат. *mater* (*matris*) — мати і грец. *archi* — влада), який характеризується наявністю материнського роду і рівноправним з чоловіком, а пізніше провідним становищем жінки у суспільстві. Матріархат зумовлений її головною роллю в тодішньому господарському житті людей. На останній фазі історії первісного суспільства на зміну матріархату прийшов *патріархат* (від гр. *pater* — батько). Він передував виникненню держави й стимулював остаточний перехід від сім'ї парної до моногамної (від гр. *mono* — один і *gamos* — шлюб), тобто одношлюбної, в якій чоловік одружений тільки з однією жінкою, а жінка —

тільки з одним чоловіком, причому, на відміну від парного шлюбу, шлюбний союз між ними укладається надовго, по суті на все життя, і санкціонується суспільством. Виникнення моногамної сім'ї дало новий поштовх як у прогресі економічного життя суспільства, так і в розвитку виховання.

До речі, моногамія закріпилася і залишається провідною формою сім'ї й сьогодні. Це, очевидно, й дало підставу М. Грушевському твердити, що форми сімейного союзу вже досить виразно виступали в Україні ще до утворення держави — в індоєвропейську епоху! Така думка має своє документальне підтвердження також у літописах.

Київський літописець, описуючи давні українські племена, зазначає, що поляни мали “добрий звичай, жили тихо і соромливо, і шлюб був у них правильний: молоду приводили до молодого, а другого дня приносили її посаг”¹. Звичайно, так не було відразу і не в усіх східних слов'ян, які розселилися у IV—VIII ст. н. е. на території Наддніпрянщини і від Карпат до Дону. Як правило, подружні пари утворювалися так: парубок або й уже одружений чоловік, бо можна було мати по дві або три жінки, сплачував родичам дівчини, котру хотів узяти собі за жінку, віно, тобто плату. Часом він сплачував родові молоді викуп, а часом, домовившись зі своєю любкою, умикав її десь коло води чи на молодіжних ігрищах і завозив до себе. До речі, викуп молоді як обряд зберігся і в сучасному українському весіллі².

Куплена або вхоплена жінка була повною власністю чоловіка. Він, якщо хотів, міг легко з нею розійтися, взявши натомість собі іншу. Жінка ж мусила бути вірною своєму чоловікові. І вірність українських жінок, як тоді, так і по сьогодні славиться по всьому світові.

Був час, коли на похороні знатних покійників з ними живцем закопували в яму або спалювали на високому вогнищі їхніх жінок, слуг і коней. Трохи згодом цей звичай відійшов у минуле. Вдовиця залишалась вільною, хіба що сама хотіла себе вбити на доказ своєї вірності чоловікові. Але й цей звичай незабаром зник, бо вже в X—XI ст. літописці про нього не згадують. Роль жінки в сім'ї незмірно зростає. У разі смерті чоловіка вона займає в ній перше місце.

¹ Украинский народ в его прошлом и настоящем / Под ред. Ф.К. Волкова, М.С. Грушевского и др.: В 2 т. — СПб., 1914. — Т. 1. — С. 56.

² Борисенко В.К. Весільні звичаї та обряди на Україні. — К., 1988.

Сім'ї в той час були великі, об'єднували по двадцять-тридцять душ. Така сім'я, як і будь-яка інша, звалася в X—XI ст. родом. Рід — це велика родина, відома в Україні ще під назвами “пепище”, “служба”, “хутір”, яка проживала у своєму дворіщі та відокремленій оселі. Рід мав спільне майно — ріллю, ловецькі терени, стада худоби, вів спільне господарство під проводом свого старшини. Це була суспільна група — невелика, але дуже суцільна, злучена кровними зв'язками й спільними інтересами. За своїх членів рід солідарно заступався, обороняв їх від кривд. Згодом він утратив давню суспільність і розпався на малі самотійні родини. Кожна вела своє окреме господарство, мала свій дім з господарськими будівлями, поле, худобу та ін. Ліси ж, пасовиська, озера залишалися спільною власністю цілої оселі-громади. Проте пам'ять належності до роду не губилась. Давні традиції жили в родах боярських, шляхетських, міщанських, селянських, священичих¹.

До речі, велика сім'я на певному історичному етапі була не тільки в українців, а й майже в усіх народів світу. Залежно від ступеня розвитку господарства, в одних народів раніше, в інших пізніше вона розпадалася на малі індивідуальні сім'ї. Цей процес характерний і для України: велика родина набула значного поширення за часів Київської Русі. Сини не відокремлювалися, хазяйнували спільно, жили разом, а порядкував хтось із найстарших, найбільш досвідчених і кмітливий. Ця тенденція зберігалася в Україні й у наступних XIV—XVI ст. Поряд з великими родами з'являлися й малі індивідуальні сім'ї, кількість яких наприкінці XVIII ст. різко зросла.

З-поміж багатьох обов'язків родини чи не найголовнішим було виховання дітей. Слово *виховання* в українців, очевидно, пішло від “ховати”, тобто заховати (уберегти) від небезпеки, смерті, хвороби, “лихих очей”, поганих впливів. Згодом воно набуло узагальненого змісту, виражаючи процес систематичного впливу на культурний розвиток, формування світогляду, духовного світу й моральної поведінки дітей та молоді.

Виховання виникло ще на початку існування людського суспільства як засіб трансмісії людських знань і досвіду від покоління до покоління. Наші предки, поряд з розвитком різних ремесел і промислів, створили оригінальну систему виховання, яка відображала вимоги народу й тогочасні соціальні відносини.

¹ Крип'якевич І.П. Історія України. — Л., 1990. — С. 25.

Родинне виховання дітей відбувалося в контексті життя і потреб сім'ї. На цьому ґрунті й постала народна педагогіка, провідними виховними засобами якої стали поведінка і вчинки батьків, рідна (материнська) мова, праця, фольклор, родинно-побутова культура, народні звичаї і традиції, мистецтво, ремесла й промисли, вірування, свята, обряди, символи, дитячі ігри й іграшки.

Рідна мова в українській родині — наймогутніший і найдавніший вихователь.

З давніх-давен українці розглядали сім'ю і рід як святиню, а виховання дітей — як святий обов'язок батьків. Тому ці, як і всі інші особливо важливі об'єкти, у наших предків мали своїх божеств-опікунів Рода і Рожаницю — уособлення роду, єдності нащадків одного предка, утвердження необхідності продовження людського роду. Цікаво, що обидва ці божества йшли безпосередньо за головними слов'янськими богами: Перуном — богом грому і блискавки, Дажбогом — богом сонця і світла, Сварогом — неба, Хорсом — вогню. Рід мав свої традиції, шанував предків, у цій пошані виховуючи молоде покоління. Новонароджену дитину в рід приймали окремим обрядом. Ще складнішим був весільний церемоніал, яким об'єднували молоду пару з двох родів. Живучість цих обрядів, головні елементи яких збереглися в народних звичаях українців і донині, засвідчує їх особливо важливе значення для соціальної педагогіки.

Отже, найхарактернішою рисою української родини з перших кроків її історичного становлення і розвитку стало високе, космічне одухотворення, де шлюбний союз чоловіка і жінки підноситься як поєднання двох небесних світил — Сонця й Місяця та ясних зірочок — їхніх діточок, тобто як явище найвищого, космічного порядку:

*А в тім саду три тереми:
А в першому — красне сонце,
в другому — ясен місяць,
А в третьому — дрібні зірки.
Красне сонце — жінка його,
Дрібні зірки — його діти¹.*

Ось як високо, аж до незвіданих космічних далей, колективний розум народу підніс сім'ю і родинне виховання! Це дає нам можливість зробити ще один повчальний висновок: той, хто ігнорує

¹ Золотослов. Поетичний космос Давньої Русі. — К., 1988. — С. 55.

космічну вимогу природи у ставленні до сім'ї, до виконання своїх батьківських обов'язків, неодмінно зазнає не тільки осуду людей, а й небесної кар!

До речі, за твердженням українського історика Івана Кузича-Березовського, слова “мама”, “нень” (“ненька”) мають божественне походження. Перше з них постало від імені праслов'янської богині землі — Ами (“Ама”), що в лепеті української дитини сприйнялось як “мама”. Друге — виникло на основі ймення бога врожаю Нана, що в дитячому перезвучі стало “ненею”. Через велику синівську й дочірню любов до матері виражається палкий український патріотизм — щира відданість Україні-Матері, Неньці-Україні.

Слово “мати” в дослівному перекладі означає “жінка”. Життєва функція матері неординарна (“Мати годує дітей, як Земля людей”, “Мати праведна — опіка й охорона камінна”). Мати — душа сім'ї, хранителька домашнього вогнища, добра і тепла, затишку. Втрата матері — родинна катастрофа (“Мати з хати — горе в хату”). В українській мові чимало висловлювань, які підкреслюють особливе значення виховної місії матері (“Чого мама навчить, то й дочка знає”, “Що мама навчить, то й батько не перевчить”).

Українське слово “тато” походить від “пато”, що означало “головний правитель”. Тому козаки своїх отаманів звали батьком. Давньослов'янське “бать” (старший брат) дає сучасне ймення “батько”.

Традиційна родинно-побутова культура українців характеризується особливою одухотвореністю. Ця тенденція помітно виявляється в ній уже в дохристиянський період. Згадаймо охоронця домівки й майна — домовика, або Чура чи Щура, тобто давно померлого предка (звідси “пращур” — далекий предок, родоначальник), а також низку чарівних міфічних істот, які, за народними уявленнями, сприяють любові й формуванню міцних шлюбних пар, — Русалку, Чурила (Журила, Ярила), Купайла, Коструба (Кострубонька) та багато інших. Їх особливо майстерно використала для змалювання кохання Мавки й Лукаша, показуючи значення гармонії людини з природою, Леся Українка у драмі-феєрії “Лісова пісня”.

Згадана вище тенденція досить виразно втілена в образі Лади — давньослов'янської богині шлюбу, кохання, щастя, весни і краси, сімейної злагоди і достатку; її прославляють і донині у

весняних і весільних піснях. Цим прекрасним ім'ям батьки називають дітей (Лада — дівчинка, Ладо — хлопчик). З назвою богині кохання пов'язані такі слова, як “ладо” — кохана, любий (ласкаве звернення до чоловіка, дружини; “ладувати” — співати весняні пісні). До речі, жіноче ім'я Рада — це один із варіантів імені Лада (від староруського слова “радъети” — українською “підклубатися”). А на весіллях у нас в Україні “ладкають”, співають “ладканки” — іменем богині Лади висловлюють молодому подружжю божественне, космічне, вічне і разом з тим наше земне і конче необхідне та цілком реальне побажання сімейної злагоди і щастя, бо словосполучення “лад сім'ї”, тобто злагода в стосунках, взаєминах, теж походить від Лади.

Дбати про лад у сім'ї — головне кредо народної фамілістики. “Все так буде в ладу, як у меду”, “Ладом усе можна”, “Як не знаєш ладу, то держись ззаду”, бо “Як не ладиться, то й у печі не горить”, “Горе тому, в кого нема ладу в господі”.

З прийняттям християнства українська сім'я стала ще міцнішою й одухотворенішою. Родинне виховання піднялось на вищий щабель свого розвитку. Поширилися шкільництво й наука. Батьки шанобливо ставилися до письменства, книги, школи, вчителя і привчали до цього дітей. Фраза старогрецьких книжників: “Вчення — світло, а невчення — темрява”, — стала крилатою у кожній родині. Українці виявляють потяг до знань, до грамотності, до навчання. Відомий арабський мандрівник XVII ст. Павло Алеппський, подорожуючи Україною, у своїх дорожніх нотатках зауважив: “Усяке місто й містечко в землі козаків багаті мешканцями, надто ж маленькими дітьми. У кожному місті безліч дітей, і всі вміють читати, навіть сироти. Вдів і сиріт у цій країні дуже багато, чоловіків їхніх повбивано у безперервних війнах. Але в них є гарний звичай: вони одружують своїх дітей зовсім юними, і з цієї причини вони численніші від зір небесних та піску морського”¹.

Так уже повелось протягом століть: щоб вижити, вистояти, треба було як зіницю ока берегти сім'ю. Дух непокори, вічне прагнення до волі, незалежності, виняткова працьовитість, витривалість, мужність, винахідливість, кришталева чесність, щирість, патріотизм, щедрість привітність і кмітливість — риси, генетично властиві нашому народові, плекалися упродовж усієї його історії в родинному колі. Тому заглиблення в історію україн-

¹ Українські народні думи та історичні пісні. — К., 1990. — С. 5.

ської родини допомагає нам збагнути народний педагогічний ідеал і велику мудрість родинної етнопедагогіки, проникнути в національний характер нашого народу.

Доля української родини завжди тісно перепліталася з історичною долею України, яку народ любовно називає, як і діти матер у сім'ї, ненькою. Коли український народ мав свою державність, то й умови для розвитку сім'ї, батьківської етнопедагогіки, національної родинно-побутової культури були сприятливі, як, наприклад, у середині XVII ст. Втрата Україною власної державності, незалежності лягла тяжким тягарем і на родину, якій доводилось терпіти з боку колонізаторів потрійний гніт: соціально-політичний, національний, релігійний. А яких зусиль треба було докласти для подолання лютого наступу асиміляторів української культури!

2.2. Доля української родини й домашнього виховання у XX ст.

Чимало мук і випробувань зазнала українська родина у XX ст., на першу половину якого припадають аж дві світові війни. Кожна з них — це десятки мільйонів убитих і поранених, сотні тисяч вдів, сиріт, калік, передчасно посивілих матерів, неодружених дівчат, тисячі спалених людських осель, розорених господарств, сотні зруйнованих міст і сіл, знедолених родин.

Серце стискається від хвилювання, коли читаємо поему Марійки Підгір'янки “Мати-страдниця” (1919 р.), де письменниця відображає неймовірні страждання матері, у якої війна забрала її найдорожчий скарб — п'ятьох дітей. В основі твору — справжні події, що відбувалися в концтаборі галицьких вигнанців, недалеко від австрійського міста Гмінд, де в бараках від холоду, хвороб і недоїдання вмерло понад 15 тис. українських дітей.

Злочинний замах на українську родину вчинили сталіністи як шляхом поширення шкідливих “теорій”, що продукували зневагу до сім'ї, так і застосовуючи лінгвоцид, етноцид, геноцид проти українського народу, нації.

Знайшлись же у 20—30-х роках “теоретики”, які вважали сім'ю і шлюб анахронізмом і гарячково силкувалися замінити її “безшлюбними комунами”, “усуспільненням жінок і дівчат”, “вільними статевими зносинами”, закликали зруйнувати традицій-

ну сім'ю, інспірували “громадські суди” над вінчанням, хрещенням дітей. Нерідко вся ця вакханалія супроводжувалася закриттям, а то й руйнуванням, церков, храмів, монастирів, каплиць, знесенням хрестів, могил, історичних пам'яток.

Внаслідок сталінських репресій 30—40-х років ішло тотальне знищення в Україні національної інтелігенції, духовенства, всіх національно свідомих українців, садистський наступ на селянство, а разом з цим — і на традиційну селянську родину.

Примусова суцільна колективізація, грабіжницькі продрозкладки, нескінченні арешти, знищення в катівнях та концтаборах мільйонів невинних людей, депортації, руйнування хуторів, слобід й одноосібних господарств розорювали села й селянські родини. Україна втратила своїх спадкових хліборобів, які всім серцем і душею любили село і землю й цю любов прищеплювали своїм дітям. Перед війною тільки із Західної України до Сибіру вивезли півтора мільйона українців.

Увесь світ сколихнула трагедія навмисно організованого голодомору в чорноземній Східній Україні в урожайний 1933 р., жертвами якого стали понад 7 млн українців.

Апологети тоталітаризму брехливо твердили, ніби голодомор 1932—1933 років спричинив прискорення колективізації. Але ж вимирали з голоду й села “колективізовані”. Голодомор було організовано на споконвічних українських землях з метою знищення саме українців. Намір його був злочинний — запропатити українську націю, сплюндрувати українські села як головних носіїв української мови, національної родинно-побутової й громадської культури українців. Такі самі штучні голоди пережила Україна в 1921 та 1946—1947 рр., їх жертвами стали понад 5 млн осіб. “Народ хліборобів і співаків намагалися зробити народом канібалів і злодіїв” (І. Драч).

Свавілля можновладців у ставленні до українських родин було жахливим. То й не дивно, що за 23 довоєнні роки в Україні зовсім не додалося населення, хоч за народженням дітей вона стояла на першому місці в Європі.

Крім фізичних знищень, сталінізм розтлівав сім'ю духовно, всіляко культивує родинну зраду — недовіру, а то й ненависть між членами родини, примусові доноси одне на одного до офіційних органів як на “класових противників”, “ворогів народу”, тобто замахнувся на святая святих народної, християнської мора-

лі — подружню вірність, родинну, кровну й свояцьку спаяність, взаємну любов і солідарність, єдність і спадкоємність поколінь.

Суворим випробуванням для української родини стала Друга світова війна — найжорстокіша за всю історію людства. Україна втратила в її вогні кілька мільйонів своїх синів і дочок. Не було жодної сім'ї, яка не оплакувала б загибель своїх рідних і близьких. Війна увірвалася у життя кожної родини розлуками, суворим побутом, нестатками і стражданнями.

Чимало підступних ударів з боку імперського тоталітарного режиму зазнала українська родина в післявоєнні десятиліття, що зрештою зумовило трагічний процес вимирання сільського населення. У 1991 р. в Україні на 30 тис. осіб більше померло, ніж народилося.

Підколоніальне рабство в Україні через нескінченні репресії, лінгвоцид, етноцид, геноцид, насадження брехливої ідеології, нищення традиційної родинно-побутової культури призвело українську родину не тільки до економічного занепаду, а й спустошувало її духовно, позбавляло національної самобутності. Досягнення українського народного родинознавства всіяко ігнорувалися. Наукові дослідження в цій галузі не проводилися. То й негативні наслідки не забарилися. Родинні чвари, пияцтво, неробство й статева розпуста, подружні зради й розлуки, катастрофічний спад народжуваності, занедбане виховання, сирітство за живих батьків, одинока старість — ось далеко не повний перелік тих бід і нещастя, які звалилися за роки суспільних спотворень на українську родину.

Розлад у родинних взаєминах не тільки заслуговує на осуд. Він підриває педагогічні позиції сім'ї, вкрай негативно впливає на виховання потомства, рие прірву між батьками й дітьми, сіє ворожнечу між родичами й свояками, знецінює високі духовно-моральні цінності, ослаблює міць держави, нації.

Настав той вирішальний час, коли потрібно якнайрішучіше повернутися до українського народного родинознавства в Україні, до відродження традиційного статусу української родини з її непорушним авторитетом, подружньою вірністю, любов'ю до дітей і відданістю святому обов'язкові їх виховання, повагою до батьків, материнським покликанням жінки; підняти роль чоловіка — дружини, батька — матері у створенні й розквіті сім'ї, забезпечуючи на їх взірцевому прикладі духовно-моральну підготовку молоді до подружнього життя, тобто відновити й утвердити те

вічне, на чому завжди ґрунтується як національна, так і загальнолюдська педагогічна культура.

Контрольні запитання і завдання

1. Висвітліть основні віхи становлення і розвитку української родини й батьківської педагогіки до XIX ст.
2. Яким було і є становище української родини та домашнього виховання у XX ст.?
3. Напишіть історію своєї родини.

Література для самостійного опрацювання

- Грушевський М. Історія України-Русі. — К., 1994.
Кравець О. Сімейний побут і звичаї українського народу. — К., 1966.
Крип'якевич І. Історія України. — Л., 1993.
Липа Ю. Призначення України. — Л., 1992.
Маланюк Є. Нариси з історії нашої культури. — К., 1992.
Пісні родинного життя. — К., 1988.
Стельмахович М. Українське родинознавство. — Івано-Франківськ, 1994.
Українська душа. — К., 1992.

Тема 3

НАРОДНА ПЕДАГОГІКА ЯК ПРАРОДИТЕЛЬКА ШКОЛИ Й ПЕДАГОГІЧНОЇ НАУКИ

3.1. Історія української народної педагогіки

Людина з'являється на світ маленькою, безпомічною. Хіба можна бути байдужим до її долі? Як навчити її робити перші життєві кроки, привчити до навколишнього життя? Як виховати її здоровою і розумною, чесною і правдивою, відважною, кмітливою, витривалою і спритною, наполегливою і працювитою, доброю і щирою? Ці та інші педагогічні проблеми здавна постають перед батьками, кличуть до виховних дій.

У результаті виховних дій мільйонів людей протягом століть сформувався певний педагогічний досвід, який згодом викристалізувався у велику педагогічну мудрість — народну педагогіку.

Педагогіка в загальному розумінні слова — це наука про виховання, освіту й навчання підростаючого покоління. Народною називається та педагогіка, яку створив народ. Зародилася вона з появою людини на Землі.

Українська народна педагогіка — це система емпіричних педагогічних знань, засобів, принципів та вмінь, вироблених і застосовуваних українцями у навчанні та вихованні підростаючих поколінь. Вона передувала педагогічній науці й стала її основним першоджерелом. Це та школа, яка завжди з нами, що супроводить й спрямовує життя українців з прадавніх часів і донині.

Українська народна педагогіка своїм корінням сягає сивої давнини, життя і побуту, вдачі, звичаїв і віри українських племен ще до заснування Київської держави, які, за словами літописця, "мали кожде свої обичаї, закони і науку батьків своїх і свої норови кожде"¹. Вона постала й знайшла своє поетичне втілення в усній народній творчості — у прислів'ях та приказках, піснях, билинах, притчах. Виросла з насущних потреб життя суспільства. Продукування ідей, уявлень, свідомості від самого початку безпосередньо вплетене в трудову діяльність і духовні стосунки людей, у мову реального життя.

Змістом виховання і навчання був реальний процес повсякденного побутового і трудового життя людей, а основними засобами — спостереження, показ і багаторазові повторення різних дій. Досвідчені мисливці вчили дітей звіроловству, хлібороби прилучали до рільництва, пасічники — до бджільництва, здібні майстри — до різних способів виготовлення знарядь праці. Все це надавало вихованню загальнонародного характеру, однакового для всіх дітей, за винятком відмінностей, зумовлених їх статевими й віковими особливостями. То й результати його досить відчутні. Побувавши на Україні, чужоземці зазначали, що анти й словени, тобто українці, щирі й привітні, товариські, ласкаві й гостинні, свободолюбні, хоробрі, правдиві й чесні, людяні, життєрадісні, співучі. Дітей своїх теж привчали дивитися на світ божий веселими очима, виявляти особливу увагу до старшого в роді, до пам'яті своїх предків. Хлопчики-підлітки вчилися володіти зброєю, що необхідно було як для полювання, так, головним чином, і для захисту рідної землі від ворогів.

З появою приватної власності й господарського відокремлення сімей, перетворенням їх на основні господарські осередки суспільства виникло увиразнення виховних функцій. У ролі педагогів виступає не община, а насамперед сім'я, батьки. Отже, суспільне виховання замінюється індивідуально-сімейним вихованням. Причому змінюється не тільки форма, а й зміст і цілі виховання.

Зникла колишня соціальна однорідність суспільства. Суспільна нерівність зумовила різні інтереси й мотиви поведінки людей. Тому примітивний принцип — чини так, тому що так

¹ Грушевський М. Ілюстрована історія України. — Репринтне відтворення видання 1913 року. — К., 1990. — С. 36.

робили твої предки, — у даних умовах втрачає свою універсальність.

Життя стає складним і суперечливим. Виникає проблема спеціальної підготовки до нього, що було зумовлено необхідністю раціонального усвідомлення суперечностей моральної практики, вироблення морально-понятійних норм, які б виконували функцію регулятора поведінки в системі суспільних відносин.

Перехід від зовнішнього регулювання поведінки людини (через формальні-показові дії) до внутрішнього (на основі відповідних моральних принципів) сприяв піднесенню української народної педагогіки на новий, вищий рівень її розвитку. Адже в центрі виховної практики вперше постає проблема формування духовних якостей особистості.

Звичайно, сформувати моральні риси людини, які регулювали б її вчинки, не так легко. Одна річ, наприклад, порівну, додержуючи споконвічного звичаю, поділити їжу між членами роду, а інша — систематично й цілеспрямовано застосовувати засоби впливу на особистість, щоб виробити в неї звичку віддавати кращу їжу хворому чи малому. Арсенал української народної педагогіки завдяки постійній соціально-пошуковій та навчально-виховній творчості батьків поступово поповнюється різноманітними засобами впливу на дитину. Система виховних дій народної педагогіки на кожному з етапів її розвитку стає дедалі стрункішою.

Велику роль у посиленні виховного впливу на дитину відіграють народні традиції. Виникнення поряд зі звичаями системи народних традицій спричинило появу дійового чинника, який інтенсивно сприяє свідомому і цілеспрямованому виробленню у підростаючих поколінь тих розумових, духовно-моральних, господарсько-трудова і фізичних якостей, яких вимагало життя.

Поява могутньої української держави Київської Русі підняла українську народну педагогіку на вищий щабель розвитку. Якщо до цього творцями й носіями народної педагогічної мудрості українців були селяни, то в умовах Київської Русі до неї активно долучаються міські мешканці — майстри, ремісники, підмайстри, челядники, чорнороби. Це помітно збагатило її зміст і виховні можливості.

У створенні української народної педагогіки брали участь люди різного соціального і майнового стану. Однак майнова розмаїтість не тільки не заперечує наявності в ній українського національного та загальнолюдського, а й неухильно підпорядковується їм.

Загальнолюдські аспекти й елементи народної педагогіки, її норми ґрунтуються на властивих будь-якому суспільству зв'язках, на обов'язкових для родинного, громадського й державного життя відносинах.

Серед загальноновизнаних у всі часи благ першим і найціннішим є здоров'я і життя людини. Спільними для всіх умовами буття були й залишаються продовження роду і ті соціальні явища, які покликані служити цьому: шлюб, сім'я, народження і виховання дітей, забезпечення морального захисту людини від свавілля окремих осіб на ґрунті гуманності й справедливості.

Великий вплив на масову практику виховання дітей та молоді на Україні мало прийняття християнства в 988 р. У зв'язку з цим живильними джерелами для української народної педагогіки стали не тільки власні виховні винаходи, а й християнське вчення, а з ним і багатющий досвід духовно-морального виховання народів Близького Сходу й Середземномор'я. Історично склалося так, що впродовж багатьох століть наш народ нерідко виражав свої педагогічні ідеали мовою релігії. А коли християнство увібрало в себе ще й елементи первинних вірувань українців — язичництва, то й виховний вплив релігії став особливо могутнім.

Аналіз церковних канонічних збірників, нормативного матеріалу, родинно-побутових звичаїв переконає, що в рамках обсервації релігії перебували сім'я і всі основні етапи життя людини. Обряди хрещення, надання імені новонародженому, шлюбу, похоронів, вшанування покійників взяла під опіку церква.

Загальнодоступна ідея соціальної справедливості — рівність усіх перед Богом, єдність людської історії, осуд жорстокості, насильства, скнарості й здириства, спонукання до совісті, честі, милосердя, заклик до "внутрішньої чистоти" й людської гідності, порядності вельми імponує людям скривдженим і приниженим.

Певний вплив на свідомість і регулювання поведінки як дорослих, так і дітей мають релігійні доктрини про "всевидюче Боже око", "гармонію душі й тіла", "страшний суд", "обіцяна нагорода раєм за добродієсне життя на землі й покарання пеклом за "допущені гріхи", "вчинене зло".

Яскраве зовнішнє і внутрішнє оформлення храмів і церков, урочистість служб божих, містика сповіді, молитов, величність церковного співу, спокути за порушення норм християнської моралі, заповіді Божі, амвонні проповіді про праведне життя святих, неординарність релігійних свят, обрядів і символів сильно

впливають на психіку й емоції людини, особливо в дитячому віці.

На виховній ролі релігії у формуванні людини неодноразово наголошують літописці та письменники, зазначаючи зокрема, що з хрещенням князя Володимира “зовсім його вдача змінилася, не той чоловік став”, “мало воював, жив у згоді з сусідами, більше дбав про внутрішній порядок”. Під час князівських банкетів, які тривали по кілька днів, “убогим роздавали гроші, а для хворих і калік по домах розвозили всяку страву — хліб, м’ясо, рибу, овочі, мед у бочках, квас”.

Винайдення письма в Україні, впровадження кирилиці відкрили можливість зберігати українську народну педагогіку не тільки в пам’яті та практиці народу, в усній народній творчості, а й фіксувати її на письмі.

Історія української народної педагогіки, як і доля української нації, складається з цілої сув’язі щасливих і нещасливих, героїчних і трагічних сторінок.

У 40-х роках XIII ст. Київська Русь внаслідок татаро-монгольської навали й князівських міжусобиць припинила своє існування, прийнявши на себе найтяжчі удари диких орд і врятувавши від загибелі європейську цивілізацію. Українська державність знайшла своє продовження ще на 200 років у Галицько-Волинській державі. Тяжке життя народу, переповнене великим напруженням, визисками й небезпеками, мобілізувало народну педагогіку на виховання у дітей наполегливості у боротьбі за власну долю і долю всього народу, витривалості й відваги, прагнення до переборення всіляких труднощів, виявлення любові до рідної землі, героїчної історії своїх предків. Саме в той час (XIV—XV ст.) у свідомості людей актуалізувалася і сама назва *Україна*, що з’явилась на сторінках давньоруських літописів ще у XII—XIII ст., згодом набувши етнічного значення й загального поширення. Вона стала його національним іменем (паралельно з назвою *Русь*), що закріпилось у свідомості народу й знайшло своє віддзеркалення в його фольклорі, насамперед у думках та історичних піснях. Тому й свої книги М.С. Грушевський, М.М. Аркас та інші корифеї української історичної думки називали “Історія України-Русі”¹.

Українська народна педагогіка забезпечувала формування національної свідомості й патріотизму молоді, а безпосередня

¹ Грушевський М. Історія України. — К., 1990. — С. 81, 82.

участь у боротьбі проти чужоземних нападників гартувала характер та волю й одночасно була суворим іспитом на громадянську зрілість.

Національно-визвольна боротьба народу України проти татаро-турських і польських загарбників за козацької доби (XV—XVII ст.) внесла новий імпульс у розвиток української народної педагогіки, піднявши її до вершинного вияву — педагогіки козацької, головним виховним ідеалом якої став козак як втілення чеснот справжнього українця, мужнього лицаря-визволителя, безстрашного оборонця рідної землі, безкорисливого захисника всіх скривджених і знедолених.

Знекровлення України безперервними визвольними війнами, зруйнування Січі (1775 р.) російським царизмом і ліквідація Гетьманщини (1783 р.) призвели до занепаду козащини й національного життя українців, до розшматування українських земель штучними кордонами й закріпачення українського народу різними колонізаторами. І те, що вижила українська мова, що українці зуміли вберегти себе й своїх дітей від здійснення лихих намірів різних колонізаторів — обрусіння, онімечення, полонізації, румунізації, чехізації чи мадяризації, асиміляції національної культури, сталося завдяки могутній виховній дії української народної педагогіки, яка на той час була вже міцною і загартованою у боротьбі за етнізацію українців. Завдяки їй серед народу жила любов до національних звичаїв, традицій, мови, історії.

Помітне пожвавлення у розвитку української народної педагогіки відбулося у першій половині XIX ст. Ще пізніше, наприкінці XIX і на початку XX ст., воно набрало широкого розмаху і йшло в контексті загальної боротьби нашого народу за національне відродження.

XX століття увійшло в історію України віхою воєн, насилля, лихоліття. Українська державність, вперше за довгі століття утверджена на всіх землях у 1918 р., знову була зруйнована. На більшій частині України запанували більшовики, у Галичині — поляки, у Закарпатській Україні — угорці, на Буковині — румуни. У зв'язку з цим українська народна педагогіка опинилася у дуже скрутному становищі. Іноземні колонізатори насильницьки асимілювали українську педагогічну культуру, отруювали народний дух, фальшували історію України. Активізовану в часи УНР українізацію незабаром було заморожено сталінським терором. Педагогічну спадщину, створену розумом і талантом українського народу, сталіністи руйнували.

Насаджувані ленінсько-сталінська, а згодом брежнєвсько-сусловська лжепедагогіки були глибоко чужими педагогіці народній, її антиподом. Внаслідок їх шкідницьких дій практичний вплив народної педагогіки невпинно звужувався, що вело до морально-духовної катастрофи.

Проголошення державного суверенітету України 16 липня 1990 р. відкрило широкий простір для відродження й розвитку української народної педагогіки.

Ідеальний варіант педагогіки національної школи — той, що базується на інтеграції народної педагогіки, етнопедагогіки та педагогічної науки в цілому, передової практики навчання і виховання молоді; їх інтеграція не означає позбавлення самостійності чи індивідуальних рис власного вияву, бо кожна з них, поруч зі спільними, наділена також належними тільки їй прикметами.

3.2. Історія української етнопедагогіки

Перед тим як висвітлювати питання про історію української етнопедагогіки, треба з'ясувати сутність самого терміна “етнопедагогіка”.

Слово *етнопедагогіка* в науковий обіг ввів відомий чуваський педагог Г.Н. Волков у 70-х роках ХХ ст. За його визначенням народна педагогіка — це вироблені й застосовувані в середовищі людей праці знання, засоби й досвід виховання і навчання дітей та молоді, а етнопедагогіка — це наука про народну педагогіку.

Отже, українська етнопедагогіка — це наука про українську народну школу, тобто про досвід українського народу щодо виховання підростаючого покоління, про педагогічні погляди народу; наука про педагогіку побуту, родини, українців.

Історія української етнопедагогіки — це галузь знань про зародження, становлення й розвиток науки про українську народну педагогіку від часу її появи й до сучасності.

Якщо для узагальненого порівняльного аналізу поставити всі три поняття поруч, то головну сутність кожного з них стисло можна виразити так: народна педагогіка — явище, історико-педагогічний феномен; етнопедагогіка — наука про нього; історія етнопедагогіки — знання про еволюцію цієї науки.

Фігурально кажучи, народна педагогіка — це те, чим займається народ усе своє життя, всю свою історію (виховання — категорія вічна); етнопедагогіка — це те, чим займаються дослідники народної педагогіки; історія етнопедагогіки репрезентує висхідне прямування науки про народну педагогіку.

Історія української етнопедагогіки належить як до українознавчих, так і до історико-педагогічних дисциплін, виступаючи невід'ємним компонентом історії української педагогіки.

Як уже згадувалося вище, слово “етнопедагогіка” в педагогічній науці з'явилося нещодавно — у 1965 р. Однак, хоч і без вживання цього специфічного терміна, наука про українську народну педагогіку почала складатися вже в Київській Русі. Зародження історії української етнопедагогіки пов'язується з появою “Повчання” Володимира Мономаха дітям (1096 р.), спрямованого на осмислення нащадками сутності й сенсу дотримання народних чеснот і норм християнської моралі.

Приклад славетного київського князя наслідують й інші автори. Наприклад, у 1577 р. появилось “Завіщання” Василя Загоровського дітям, що дуже нагадує “Повчання” Володимира Мономаха. У цьому творі брацлавський каштелян В. Загоровський, потрапивши під час битви до татарського полону, пише “тестамент” для своїх двох синів: “щоб росли в страсі перед Богом, щоб у раду з невірними не входили, на дорогу несправедливих не ступали, і на стільці губителів не сідали”. Далі йдуть вказівки стосовно їх навчання й одруження. Вмираючи в полоні (1580 р.), В. Загоровський пожертвував на церкву, шпиталь і переписування книг великі кошти, чим теж показав своїм нащадкам взірець благодійництва¹.

Надалі публічні заповіти й звернення та послання нащадкам, листи до синів і дочок, що належать до цінних надбань української педагогічної культури, написали багато видатних українських педагогів, учених, культурних й освітніх діячів. Педагогічні звернення з'являються й сьогодні, писатимуться і завтра, і завжди.

Жанр заповітів, повчань, звернень в українській етнопедагогіці виявився надзвичайно продуктивним і невмирущим. І це закономірно. Адже цілющим джерелом для нього є українська народна педагогіка з її споконвічними благородними традиціями батьків-

¹ Семчишин Мирослав. Тисяча років української культури. — К., 1993. — С. 98.

ських заповітів своїм дітям, їхніх взаємних обов'язків, глибокої шани до предків з вимогою обов'язкового ретроспективного знання кожним українцем свого родоводу не менш як до сьомого коліна.

Золоті розсипи української етнопедагогіки наявні також у “Слові о полку Ігоревім”, українських літописах, “Руській Правді”, складеній на основі норм українського звичаєвого права, народної педагогіки. Тож фактично елементи української етнопедагогіки склалися вже в надрах Київської Русі через осмислення величезних набутків української народної педагогіки.

У XII—XVI ст. в Україні інтенсивно розповсюджуються численні збірники церковних повчань, що гідно репрезентують суть релігійного виховання нашого народу. Позиції української народної педагогіки у ставленні до освіти й учителя, забезпеченні плідних педагогічних взаємин між сім'єю і школою та громадою досить виразно проявляються у статутах братських шкіл і трактатах професорів Острозької та Київської академії.

Кожна історична доба вносила свою відчутну лепту як у сам подальший розвиток української народної педагогіки, так і в наукове пізнання її сутності й гідності, у закладення підвалин науки про неї — української етнопедагогіки.

Козацька ера заферментувала злет української народної педагогіки до її вершинного вияву — козацької педагогіки, яка стала натхненним виразником найвищого піднесення українського національного духу. За свою мету вона взяла формування нової генерації українців: українських патріотів, звитяжців, лицарів, європейців, державників, захисників і будівників вільної, незалежної Української держави, найвищим ідеалом яких є відданість Богові та Україні. Професійно-етнопедагогічне осмислення й застосування українська козацька педагогіка знайшла в навчально-виховній діяльності мандрівних дяків, у роботі козацьких та січових шкіл, а також у вищому українському шкільництві.

Козацька епоха заклала надійну основу української етнопедагогіки, яка одержала своє філософсько-педагогічне обґрунтування у спадщині Г. Сковороди. Вона знайшла своє дальше органічне продовження та розвиток у творчості наступних поколінь українських вчених, письменників, культурних і освітніх діячів, діяльності Кирило-Мефодіївського братства та “Руської трійці” й освячена славетними іменами українських національних геніїв Т. Шевченка, І. Франка, Лесі Українки, М. Грушевського.

Тому показати генезу української етнопедагогіки без внеску видатних українських педагогів і письменників було б неможливо і необ'єктивно. Особливо це стосується положень про народну педагогіку, викладених у працях видатних українських педагогів (О. Духновича, К. Ушинського, С. Русової, Г. Ващенко, І. Огієнка, В. Сухомлинського), художніх творів про дітей і для дітей. Тим більше, що деякі з них присвячені саме висвітленню української народної педагогіки в дії, наприклад, оповідання О. Кониського "Народна педагогія" та Н. Кобринської "Перша вчителька".

Становище української народної педагогіки, а особливо науки про неї, тобто української етнопедагогіки, істотною мірою визначається долею України, наявністю чи відсутністю в українського народу власної незалежної держави.

Протягом майже 150 років, від кінця XVIII ст. до 1917 р., українці перебували під владою чужих імперій. Підневільність, яка супроводжувала колоніальну політику насильницької полонізації, русифікації, германізації, румунізації, мадяризації, чехізації українців, коли навіть саме ймення "українець" було під офіційною забороною, гальмувала поступ української етнопедагогіки.

Однак асиміляторська політика різних колонізаторів не могла вбити в українців внутрішні національні почуття, бо в обороні й плеканні їх завжди вірно стояла, стоїть і буде вічно стояти українська народна педагогіка. Цьому значною мірою сприяв також позитивний вплив Західної Європи.

Зацікавлення патріотично налаштованої української інтелігенції національною історією, етнографією та фольклором засвідчують важливу фазу становлення української етнопедагогіки. Тим більше, що етнографічні публікації В. Гнатюка, Б. Грінченка, М. Дерлиці, М. Костомарова, П. Куліша, М. Максимовича, А. Онищука, М. Сумцова, Лесі Українки, І. Франка, П. Чубинського нерідко торкаються й життя, побуту та виховання українських дітей. Серед них варто згадати, зокрема, ґрунтовну працю "Діти в звичаях і віруваннях українського народу" (1908 р.), написану на матеріалах з Південної Київщини, зібраних М. Грушевським і опрацьованих Зеноном Кузелею, що започаткувала народження української етнографії дитинства.

Велике значення для розвитку української етнопедагогіки, особливо в окресленні її методологічних засад, має фундамен-

тальна двотомна праця “Український народ колись і тепер” (1916 р.), створена за участю таких видатних вчених, як Ф. Вовк, М. Грушевський, М. Ковалевський, Ф. Корш, А. Кримський, М. Туган-Барановський, О. Шахматов та ін.

Мотивами української етнопедагогіки перейнята діяльність педагогічних товариств “Рідна школа”, “Просвіта”, Наукового товариства імені Т. Шевченка, молодіжних організацій “Пласт”, “Сокіл”, “Січ”, “Луг”, українські шкільні підручники й педагогічна преса.

Період української державності (1917—1920 рр.) заклав потенціал для посилення інтенсивності етнопедагогічних пошуків. Та й сама українська етнопедагогіка вийшла на новий рубіж у своєму розвитку. Героїчні дії Українських січових стрільців та повстанців, учасників змагань у боротьбі за волю і незалежність України, актуалізували й збагатили козацьку педагогіку духом українського національного оптимізму й патріотизму. Феномен стрілецьких та повстанських пісень став окрасою української народної педагогіки. А в цілому тогочасне державне відродження України викликало прагнення патріотично настроєних українців до посилення пошуків у галузі української етнопедагогіки, що проводилися у контексті українізації.

В Україні відкрилися етнографічні дослідні станції. Одна з них діяла в с. Старосіллі Остерського району Чернігівської обл. На зібраному нею матеріалі та й на основі особистих багаторічних спостережень Ніна Заглада написала й видала в Києві ґрунтовну монографію “Побут селянської дитини” (1929 р.). Цінні відомості з української етнопедагогіки містить видана у Львові кооперативом “Рідна школа” “Українська загальна енциклопедія. Книга знання в трьох томах” (1936 р.) за головною редакцією Івана Раковського. Повчальні етнопедагогічні положення представлені також у підручниках із педагогіки: І. Бартошевського “Педагогіка українська, або наука про виховання” (1898 р.), О. Макарушки “Наука виховання” (1922 р.), А. Волошина “Історія педагогіки”, “Педагогіка і дидактика”, С. Сірополка “Історія освіти на Україні”, Ю. Дзеровича “Педагогіка” (1937 р.) та ін.

У час більшовицької окупації етнопедагогіка в Україні зазнала остракізму. Та все-таки етнопедагогічна думка не згасла. Вона знайшла свій плідний вияв за рубежем, серед української еміграції, яка, опинившись на чужині, продовжила активну культурно-наукову роботу. І ця праця становить яскраву главу в історії

української етнопедагогіки. Внесок західної української діаспори в розвиток української етнопедагогіки доволі вагомий. Серед численних зарубіжних публікацій, близьких до української етнопедагогіки, варто виділити такі фундаментальні праці, як десяти томна "Енциклопедія українознавства", п'ятитомна монографія С. Килимника "Український рік у народних звичаях в історичному освітленні", двотомну працю О. Воропая "Звичаї нашого народу", І. Кузича-Березовського "Оріяна" та ін.

На жаль, в Україні, що перебувала під гнітом тоталітаризму, від 1930 до 1960 р., тобто протягом цілих трьох десятиліть, на цю святу тему не було жодної публікації.

Короткий період (1956—1959 рр.) ревізії політики сталінського свавілля (час "відлиги") було використано в Україні для висунення культурно-національних домагань, у тому числі і на право розвитку української етнопедагогіки. Завдяки цьому в 1960 р. у Києві товариство "Знання" видало змістовну працю Ю. Ступака "Виховне значення українського фольклору", а в 1966 р. — книжку О. Кравця "Сімейний побут і звичаї українського народу". У 1968 р. республіканський науково-методичний збірник з педагогіки вмів статтю В. Мирного "Народна педагогіка в прислів'ях та приказках". Цікавість до традиційного математичного виховання українців пробуджувала праця Л. Граціанської "Нариси з народної математики України" (1968 р.).

Оскільки відомості про народну виховну мудрість здебільшого подаються в етнографічному контексті, то не тільки для етнографів, а й для педагогів чимале значення має праця В. Горленка "Нариси з історії української етнографії" (1964 р.). Як бачимо, заспів добрий, але не багатоголосий. Першою причиною обмеженого числа публікацій було те, що бракувало людей, компетентних в українській етнопедагогіці. По-друге, виявлялися певна байдужість та інертність у ставленні до свого національного: мовляв, якщо українська етнопедагогіка є, то куди вона дінеться, а якщо її немає, то звідки вона візьметься. По-третє, партійна цензура й видавничі функціонери ставилися до цієї теми з підозрою, вимагаючи від редакторів її обминати. По-четверте, існували побоювання щодо відновлення репресій та переслідувань. Правда, хоч і повільно, але кількість праць з етнопедагогіки в Україні все ж зростає.

Етнопедагогічними мотивами перейнята монографія М. Гайдая "Народна етика у фольклорі східних і західних слов'ян. Про-

блеми добра і зла" (1972 р.). Висвітлення важливих сторін української народної педагогіки Київської Русі представлено в монографії С. Бабишина "Школа та освіта Давньої Русі IX — I пол. XIII ст." (1973 р.). Порушена в ній етнопедагогічна тематика знайшла своє продовження в його депонованій праці "Історія школи і народних педагогічних поглядів у світлі фольклорних, етнографічних і археологічних джерел" (1979 р.).

У 1974 р. у видавництві "Наукова думка" з'явилась монографія Є. Сявавко "Українська етнопедагогіка в її історичному розвитку", де на основі фольклорних, етнографічних, архівно-літературних матеріалів досліджується народне виховання на Україні в різні історичні епохи.

Процес етнопедагогічних пошуків того часу відбувався у складних, суперечливих умовах. З одного боку, виступ нової генерації української інтелігенції, молодих інтелектуалів, постання дисидентства, рух опору (1960-ті роки), радикалізація національного питання в Україні (1970—1971 рр.) кликали до наполегливої праці на українознавчому полі. З іншого боку, тоталітарний імперський режим посилив русифікацію й всіляко обмежував українознавство, розгорнувши наступ проти національного руху в Україні (1980—1981 рр.). Але й у цих тяжких умовах українська етнопедагогіка продовжувала робити певні прогресивні кроки.

Вагомим внеском у дальшу розробку актуальних проблем української етнопедагогіки стали видані в 1981 р. монографії Н. Гаврилюк "Картографування явищ духовної культури: За матеріалами родильної обрядовості українців" та Г. Довженок "Український дитячий фольклор: Віршовані жанри", а в 1983 р. — історико-етнографічне дослідження "Бойківщина".

В Україні відомими були також етнопедагогічні праці зарубіжних авторів.

Офіційний курс на перебудову, демократизацію, гласність (з березня 1985 р.) справив свій вплив на українську етнопедагогіку.

25 серпня 1988 р. на першій сторінці "Літературної України" ініціативна творча група педагогів-ентузіастів виступила зі Зверненням до вчителів, керівників шкіл, працівників органів народної освіти України "Перебудова школи і народна педагогіка", заманіфестувавши гостру потребу перебудови освіти й виховання в Україні на засадах української етнопедагогіки. А 8 жовтня 1989 р. ці ж автори проголосили на сторінках газети

“Культура і життя” публічне Звернення до батьків “Родинному вихованню — справжню турботу!”, закликавши їх зберегти й примножувати традиції народної педагогіки в родинному вихованні дітей.

Названі звернення, безперечно, відіграли певну мобілізаційну роль у розвитку української етнопедагогіки. Він здійснювався у контексті загального піднесення боротьби за відродження української педагогічної культури, під впливом Закону про державний статус української мови (1989 р.), розгортання у Львові діяльності Товариства Лева (1987 р.), створення Народного руху України.

Коло дослідників, популяризаторів та ентузіастів впровадження української етнопедагогіки розширюється (О. Вронська, Н. Гамаль, С. Горбенко, О. Губко, П. Ігнатенко, В. Каюков, М. Когут, Т. Мацейків, Д. Погребенник, Ю. Руденко, М. Самсонюк, В. Стрілько, М. Хмелюк та ін.). Значної популярності серед читачів набули українознавчі публікації В. Скуратівського, особливо книга “Берегиня”. Виразне педагогічне спрямування мають також його наступні книги — “Покуть”, “Посвіт”, “Погостини”, “Святвечір”, “Місяцелік” та ін.

Помітним явищем на українській етнопедагогічній ниві стало також історико-етнографічне дослідження “Туцульщина” (1987 р.).

Проголошення й розбудова самостійної Української держави відкрили нову еру в розвитку української етнопедагогіки. Могутнього розмаху в нашій країні набуває рух за впровадження здобутків української етнопедагогіки та навчання українознавства в школах. На цю тему було проведено кілька Всеукраїнських науково-практичних конференцій. Велике значення мають заснування кафедр українознавства у вищих навчальних закладах України, відкриття й робота Інституту українознавства (директор П. Кононенко), функціонування лабораторій з української етнопедагогіки в Науково-дослідному інституті педагогіки, Українському педагогічному університеті імені М. Драгоманова, Прикарпатському університеті імені В. Стефаника, Чернівецькому університеті імені Ю. Федьковича, Львівському університеті імені І. Франка, Дрогобицькому педінституті імені І. Франка, Луганському, Уманському, Слов’янському, Миколаївському, Криворізькому та інших педінститутах; створення вузівських програм з української етнопедагогіки (Ю. Руденком, В. Струманським, Є. Сявавком).

Активізувала свою мобілізаційну діяльність щодо актуалізації української етнопедагогіки педагогічна преса. Завжди свіжі,

цікаві, оригінальні й конче потрібні матеріали на цю тему публікують журнали “Дошкільне виховання”, “Початкова школа”, “Рідна школа”, “Дивослово”, тижневик “Освіта”. Великої популярності серед педагогічної громадськості набули також такі українознавчі часописи, як, наприклад, “Берегиня” (редактор-засновник В. Скуратівський), “Народознавство” (М. Дмитренко), “Жива вода” (Д. Чередниченко), “Заграва” (Н. Колісник).

Ідеями української етнопедагогіки перейняті концепції дошкільного виховання, середньої загальноосвітньої національної школи України, розвитку національної вищої (після середньої) освіти України, української національної системи виховання, безперервної системи національного виховання тощо.

Все більшого розмаху набувають за останні роки наукові пошуки в галузі української етнопедагогіки. Благородну роль у цьому відношенні має утворення 4 березня 1992 р. Академії педагогічних наук України як вищої галузевої наукової установи. Вона приділяє постійну увагу розвитку української етнопедагогіки. Досить зазначити, що серед 24 здійснюваних нею сьогодні основних напрямків наукових досліджень з педагогіки і психології в Україні, один з них, четвертий, спеціально представляє педагогіку й українознавство у змісті, формах та методах навчання й виховання. Та й спектр охоплених проблем для дослідження досить широкий. Безперечно, й інші напрямки у багатьох випадках теж переплітаються з українською етнопедагогікою, яка знаходить своє втілення на сторінках академічного “Наукового вісника” та інформаційного бюлетеня “Психологопедагогічні новини”.

З метою координації тем здобувачів ступенів докторів і кандидатів педагогічних наук у жовтні 1994 р. при Академії педагогічних наук створено Раду “Етнопедагогіки і народознавства”.

Плідно діє Науково-методичний центр “Українська етнопедагогіка та народознавство” АПН України та Прикарпатського університету імені В. Стефаника (директор центру — Р. Скульський), де творчо працюють відомі вчені В. Грабовецький, В. Кононенко, В. Матвіїшин та ін. Найявність названої наукової установи, Науково-методичного центру “Гуцульська школа” (директор П. Лосюк), а також Наукового центру “Гуцульщинознавства” (директор П. Шкрібляк), дає змогу реалізувати комплексне дослідження української народної педагогіки Гуцульщини з виведенням фундаментальних науково-теоретичних етнопедагогічних положень всеукраїнського значення.

Значна частина аспірантів та пошуковців об'єктом своїх досліджень обрали українську народну педагогіку. Отже, історія розвитку української етнопедагогіки продовжується.

Контрольні запитання і завдання

1. Дайте визначення, яка педагогіка називається народною.
2. Висвітліть основні віхи історичного розвитку української народної педагогіки.
3. З'ясуйте головну сутність української етнопедагогіки. Назвіть відомі вам наукові публікації з цієї галузі педагогічних знань.
4. Яка проблема з історії української етнопедагогіки викликала у вас найбільший інтерес? Чому?

Література для самостійного опрацювання

- Кузь В., Руденко Ю., Губко О. Українська козацька педагогіка і духовність. — Умань, 1995.
- Стельмахович М. Г. Народна педагогіка. — К., 1985.
- Сявавко Є. Українська етнопедагогіка в її історичному розвитку. — К., 1974.